

УДК 341.321

DOI <https://doi.org/10.24144/2307-3322.2024.81.3.38>

**ПОРУШЕННЯ РОСІЙСЬКОЮ ФЕДЕРАЦІЄЮ
КОНВЕНЦІЇ ПРО ЗАХИСТ ЦИВІЛЬНОГО НАСЕЛЕННЯ
ПІД ЧАС ВІЙНИ ЩОДО ДЕЯКИХ КАТЕГОРІЙ
СОЦІАЛЬНО НЕЗАХИЩЕНИХ ВЕРСТВ НАСЕЛЕННЯ
(НА ПРИКЛАДІ ЧЕРНІГІВСЬКОЇ ОБЛАСТІ)**

Денисенко К.В.,

*кандидат наук з державного управління, доцент,
доцент кафедри адміністративного, цивільного та господарського права і процесу
юридичного факультету
Пенітенціарної академії України
ORCID: 0000-0002-9637-1361*

Шамрук Н.Б.,

*кандидат юридичних наук, доцент,
начальник кафедри теорії та історії держави і права, конституційного права
юридичного факультету
Пенітенціарної академії України
ORCID: 0000-0001-9308-3754*

Денисенко К.В., Шамрук Н.Б. Порухення російською федерацією Конвенції про захист цивільного населення під час війни щодо деяких категорій соціально незахищених верств населення (на прикладі Чернігівської області).

Стаття присвячена аналізу порушень російською федерацією положень Конвенції про захист цивільного населення під час війни щодо деяких категорій соціально незахищених верств населення в умовах повномасштабного вторгнення (на прикладі Чернігівської області). Підкреслюється, що наразі Україна є соціально орієнтованою державою, її діяльність спрямована на життєзабезпечення та підтримку соціально незахищених громадян, створення умов для їх гідного існування в суспільстві. Одним з елементів вітчизняної державної політики в сфері соціального захисту населення є широко розвинена система державних соціальних та медичних закладів, в яких перебувають особи з психічними розладами, особи похилого віку, особи з інвалідністю, хворі тощо. Значна частина громадян, які перебувають в таких закладах, не здатна до самообслуговування і потребує постійного стороннього догляду та турботи. Чернігівська область, яка на півночі України межує з російською федерацією та республікою білорусь, входить до десятки найбільш постраждалих регіонів від агресії зазначених вище держав. За період окупації Чернігівській області військовослужбовцями російської федерації, з 24 лютого 2022 року по 3 квітня 2022 року, задокументовано низку епізодів порушення законів та звичаїв ведення війни – обстріли забороненою зброєю цивільного населення та маршрутів евакуації людей, страта, мародерство, згвалтування тощо.

Наголошено на численних випадках обстрілів закладів соціального захисту населення та медичних закладів, де на постійній або тимчасовій основі перебували або проживали соціально незахищені верстви населення, вкрай показовим є той факт, що є грубим порушенням статей 16, 18, 20, 28 Конвенції про захист цивільного населення під час війни. Задокументовані воєнні злочини, вчинені російськими військовослужбовцями проти цивільного населення з числа соціально незахищених громадян, потребують вивчення, оприлюднення та засудження з боку міжнародної спільноти.

Ключові слова: війна, окупація, особи з психічними розладами, особи похилого віку, особи з інвалідністю, хворі, породілля, цивільне населення, міжнародне гуманітарне право, медичні заклади.

Denysenko K.V., Shamruk N.B. Violation of the Convention relative to the Protection of Civilian Persons in Time of War by the Russian Federation in relation to certain categories of socially vulnerable groups of the population (on the example of Chernihiv region).

The article is devoted to the analysis of violations by the Russian Federation of the provisions of the Convention relative to the Protection of Civilian Persons in Time of War in relation to certain categories of socially vulnerable groups of the population in the context of a full-scale invasion (on the example of Chernihiv region). It is emphasized that Ukraine is currently a socially oriented state, its activities are aimed at providing life support and support to socially vulnerable citizens, creating conditions for their decent existence in society. One of the elements of the national state policy in the field of social protection of the population is a well-developed system of state social and medical institutions for persons with mental disorders, the elderly, persons with disabilities, patients, etc. A significant number of people living in these institutions are unable to take care of themselves and need constant care and attention. Chernihiv region, which borders the Russian Federation and the Republic of Belarus in the north of Ukraine, is one of the ten regions most affected by the aggression of the above-mentioned states. During the period of occupation of Chernihiv region by the military of the Russian Federation, from February 24, 2022 to April 3, 2022, a number of episodes of violations of the laws and customs of warfare were documented - shelling of civilians and evacuation routes with prohibited weapons, executions, looting, rape, etc.

Numerous cases of shelling of social welfare institutions and medical facilities where socially vulnerable groups of the population were permanently or temporarily residing were emphasized, which is a gross violation of Articles 16, 18, 20, 28 of the Convention relative to the Protection of Civilian Persons in Time of War. The documented war crimes committed by Russian military personnel against civilians from among socially vulnerable citizens need to be studied, made public and condemned by the international community.

Key words: war, occupation, people with mental disorders, elderly people, people with disabilities, patients, women in labor, civilians, international humanitarian law, medical institutions.

Постановка проблеми. Із здобуттям незалежності важливою особливістю становлення та розвитку України стала переорієнтація соціалістичної держави на соціальну державу, а також відповідно перегляд ролі соціально вразливих верств населення з «економічного тягаря» до повноправних членів суспільства. Наразі Україна є соціально орієнтованою державою, її діяльність спрямована на життєзабезпечення та підтримку соціально незахищених громадян, гуманізацію суспільних відносин, створення умов для їх гідного існування в суспільстві. Одним з елементів вітчизняної державної політики в сфері соціального захисту населення є широко розвинена система державних соціальних та медичних закладів, в яких перебувають особи з психічними розладами, особи похилого віку, особи з інвалідністю, вагітні жінки, хворі тощо. Значна частина громадян, які перебувають в таких закладах, не здатна до самообслуговування і потребує постійного стороннього догляду та турботи.

Аналіз останніх досліджень і публікацій. Теоретико-правові аспекти соціального обслуговування та соціальної підтримки соціально незахищених категорій громадян ставали неодноразово об'єктом дослідження таких вчених, як Дубич К.В., Литвиненко В.М., Місяк С.А., Сташків Б.І., Шумна Л.П., Ярошенка О.М. та ін. Низка вітчизняних науковців здійснювали наукове осмислення питань щодо недотримання російською федерацією міжнародних норм, які регулюють захист цивільного населення під час збройного конфлікту, а саме: Євтушок В.А., Іншеков М.В., Луцан А.В., Майборода Р.І., Падалка М.А., Шутяк І.А. Поряд з цим, питання щодо порушення російською федерацією Конвенції про захист цивільного населення під час війни щодо деяких категорій соціально незахищених верств населення не було предметом широкого дослідження українських науковців.

Метою статті є аналіз дотримання російською федерацією положень Конвенції про захист цивільного населення щодо деяких категорій соціально незахищених верств населення в умовах повномасштабного вторгнення (на прикладі Чернігівської області).

Виклад основного матеріалу. 24 лютого 2022 року російська федерація, будучи гарантом Меморандуму про гарантії безпеки у зв'язку з приєднанням України до Договору про нерозповсюдження ядерної зброї [1], розпочала повномасштабне вторгнення та агресивну фазу загарбницької війни, тим самим нівелюючи норми міжнародного гуманітарного права та зобов'язання

щодо поваги до територіальної цілісності, суверенітету, незалежності нашої держави й не використання зброї проти неї. Чернігівська область, яка на півночі України межує з російською федерацією та республікою білорусь, входить до списку десятки найбільш постраждалих регіонів від агресії зазначених вище держав. Фактично бойовими діями було охоплено майже всю територію Чернігівської області. За період окупації Чернігівській області військовослужбовцями російської федерації, з 24 лютого 2022 року по 3 квітня 2022 року, українськими правозахисниками було задокументовано низку епізодів порушення законів та звичаїв ведення війни – бомбардування та обстріли забороненою міжнародними нормативно-правовими актами зброєю цивільного населення та маршрутів евакуації людей, страта, мародерство, згвалтування тощо.

Зокрема, мали місце численні випадки обстрілів закладів соціального захисту населення та медичних закладів, де на постійній або тимчасовій основі перебували або проживали соціально незахищені верстви населення, вкрай показовим є той факт, що поруч з цими об'єктами немає будівель військового призначення. Відмітимо, що автори статті є наочними свідками воєнних злочинів, які вчинялись російською федерацією на території Чернігівської області.

У Женеві, з метою врегулювання поведінки сторін та гуманізації механізму ведення війни, 12 серпня 1949 року була підписана Конвенція про захист цивільного населення під час війни (далі – Конвенція). Вказаний міжнародний нормативно-правовий акт містить низку норм, які регулюють загальні правила захисту цивільного населення, що перебувають на окупованих територіях. Поряд з цим, Конвенція містить норми, які врегульовують питання захисту осіб, які потребують особливого захисту та підтримки.

Так, статтею 16 зазначено, що поранені та хворі, а також інваліди та вагітні жінки перебувають під особливим захистом і користуються особливим шануванням. У статті 18 закріплено, що цивільні лікарні, організовані для надання допомоги пораненим, хворим, інвалідам та породіллям, за жодних обставин не можуть бути об'єктом нападу, натомість вони завжди користуються повагою сторін конфлікту й перебуватимуть під їхнім захистом. У статті 20 вказано, що особи, які займаються регулярно й виключно обслуговуванням та адмініструванням цивільних лікарень, у тому числі персонал, призначений для пошуку, підбирання, транспортування та лікування поранених і хворих цивільних осіб, інвалідів та породілей, користуються повагою та перебувають під захистом. Статтею 28 передбачено, що присутність будь-якої особи, яка перебуває під захистом, у будь-яких пунктах чи районах не може бути використана для захисту цих місць від воєнних операцій [2]. Попри те, що російська федерація є державою-учасницею зазначеного документу, її збройні сили з початку повномасштабного вторгнення зухвало та систематично порушують зазначені вище положення, тим самим нівелюючи зобов'язання щодо забезпечення життєдіяльності цивільного населення за умов тимчасової окупації. Задокументовані кейси порушення міжнародного гуманітарного права в майбутньому мають забезпечити невідворотність настання міжнародної відповідальності військовослужбовців російської федерації за вчинені воєнні злочини.

Кричущі випадки порушення положень Конвенції з боку військовослужбовців російської федерації мали місце в селі Халявин Чернігівського району Чернігівської області, де розташована Чернігівська обласна психоневрологічна лікарня. У закладі, на ранок 24 лютого 2022 року, перебувало 306 хворих та близько 100 працівників. Персонал та пацієнти Чернігівської обласної психоневрологічної лікарні понад місяць жили під окупацією російських військ. 60 російських військових солдатів на БТРах заїхали на територію психіатричної лікарні, перевіряли всі приміщення лікарні, палати та підвали. Коли не стало світла, їжу на чотири сотні людей готували на вогнищі біля харчоблоку. За час окупації у лікарні померли 35 пацієнтів, усі були людьми похилого віку зі складними хронічними захворюваннями. 17 померлих – поховали на полі, бо іншої можливості не мали [3]. Село Халявин, де розташована психоневрологічна лікарня, увесь період окупації перебувало в повному оточенні російських військових. Хворі цього закладу з важкими психічними розладами понад місяць знаходились в умовах відсутності електроенергії, газопостачання, водопостачання, відрізані від постачання ліків, продуктів харчування та гігієни. Пацієнти та медичні працівники лікарні фактично використовувались російськими військовослужбовцями, які знаходились за спинами цивільного населення, як «живий щит», що є порушенням статті 28 Конвенції. За таких умов українські військовослужбовці не мали можливості застосувати зброю в селі Халявин для захисту від нападу військовослужбовців країни-агресора.

Значних пошкоджень в період окупації зазнав КНП «Пологовий будинок» Чернігівської міської ради. Лікарі пологового будинку констатували, що заклад, де народжуються малюки, постійно перебував під ворожими обстрілами. У приміщеннях понад місяць не було електроенергії, тепла та води. Біля пологового будинку розірвалася міна та вибила 82 вікна. У найтяжчі для Чернігова часи лікарі саме в укритті приймали пологи та робили кесарів розтин. Лікарі ж навчилися працювати в умовах війни. Після того, як малюк з'являється на світ, його ретельно сповивають у кілька шарів пелюшок і теплу ковдру [4]. Окреслені вище факти є грубим порушенням статей 16, 18, 20 Конвенції. Попри постійні обстріли пологового будинку та вибухи на прилеглих до нього територіях, відсутність електроенергії тощо медичний заклад продовжував працювати увесь період окупації та приймати породіль.

У Чернігівській центральній районній лікарні внаслідок російських обстрілів і бомбардувань у лютому-березні 2022 року серйозно пошкоджені 4 із 10 корпусів, розповів гендиректор Дмитро Руденко. Окупанти неодноразово обстрілювали лікарню, завдавали і ракетних ударів. В інфекційному відділенні ударною хвилею вибило вікна, двері, зруйнувало перегородки у боксах. На той час там перебували 44 хворих із ковідом. Від смерті їх врятувало те, що всі були у важкому стані. «Хворі були важкі, вони всі лежали на ліжках. Вибухова хвиля була дуже сильна і скло, вікна, які вилетіли, пролетіли над головами хворих. Якби ці хворі були в сидячому положенні або в стоячому, тоді було б, звичайно, багато жертв», – говорить гендиректор Дмитро Руденко. Кисневу станцію біля відділення також зруйнував російський снаряд [5]. Уранці 1 квітня російський снаряд влучив в одне з відділень Чернігівського обласного центру сучасної онкології. Осколкові поранення отримали двоє співробітників медичного закладу. Ще одна людина з контузією. У приміщенні, куди поцілів снаряд, перебували 22 пацієнти – паліативні хворі та люди після операції, які не могли покинути заклад та потребували постійного нагляду лікарів [6]. Окреслені кричущі випадки є порушенням статей 16, 18, 20 Конвенції та низки інших міжнародних нормативно-правових актів.

Внаслідок обстрілів ворога в Чернігові без тепла і світла залишився Чернігівський геріатричний пансіонат [7], який є стаціонарним інтернатним закладом цілодобового перебування підопічних. У вказаному закладі перебувають особи похилого віку та особи, яким до досягнення похилого віку залишилося не більш як півтора року, які, як правило є самотніми та не мають членів сім'ї, які б здійснювали за ними догляд, та за станом здоров'я потребують стороннього догляду, соціально-побутового обслуговування, медичної допомоги, соціальної підтримки та задоволення інших соціальних потреб з метою поліпшення їх життєдіяльності. Зокрема, значна частина підопічних Чернігівського геріатричного пансіонату не здатна до самообслуговування та пересування без сторонньої допомоги, більше того наразі в закладі перебувають особи, що мають статус учасника бойових дій і які брали безпосередню участь у бойових діях проти фашистської Німеччини під час Другої світової війни. В свою чергу необхідність спуску в укриття під час повітряних тривог завдає підопічним пансіонату додаткових незручностей, не слугує механізмом створення належних умов для підтримання здоров'я та активного довголіття.

Мішенню окупантів став і Чернігівський фтизіопульмонологічний центр. В результаті обстрілу ворожими військами заклад зруйновано, запас ліків знищено. Медичний персонал не дивлячись на відкриту загрозу життю, навіть під обстрілами, вжив усіх невідкладних заходів, щоб терміново забезпечити пацієнтів, які перебувають на стаціонарному лікуванні [8]. Відмітимо, що жодних військових об'єктів поруч з протитуберкульозним закладом не було, країна-агресор навмисно нищила медичну інфраструктуру усвідомлюючи, що в умовах оточення міста окупантами відсутня можливість доставки протитуберкульозних ліків у центр та транспортування тяжких хворих до фтизіопульмонологічних закладів інших населених пунктів.

Висновки. У той час, як з рупорів російських пропагандистів лунали вигуки про «братські народи», війська російської федерації з різних видів озброєння здійснювали обстріли медичних закладів та закладів, де надаються соціальні послуги, в яких перебували особи похилого віку, особи з інвалідністю, особи з психічними розладами, вагітні жінки, хворі тощо, що є порушенням статей 16, 18, 20, 28 Конвенції про захист цивільного населення під час війни. Задokumentовані воєнні злочини, вчинені російськими військовослужбовцями проти цивільного населення з числа соціально незахищених громадян, потребують вивчення, оприлюднення та засудження з боку міжнародної спільноти.

СПИСОК ВИКОРИСТАНИХ ДЖЕРЕЛ:

1. Меморандум про гарантії безпеки у зв'язку з приєднанням України до Договору про нерозповсюдження ядерної зброї від 05.12.1994 р. URL: https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/998_158#Text (дата звернення: 05.02.2024).
2. Конвенція про захист цивільного населення під час війни від 12.08.1949 р. URL: https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/995_154#Text (дата звернення: 05.02.2024).
3. Ховали небіжчиків на полі: як жила психоневрологічна лікарня біля Халявіна під окупацією росіян. URL: <https://suspilne.media/245253-hovali-nebizcikiv-na-poli-ak-zila-psihonevrologicna-likarna-bila-halavina-pid-okupacieu-rosian/> (дата звернення: 05.02.2024).
4. Під постійними обстрілами та без електроенергії: як під час війни працює пологовий будинок у Чернігові. URL: <https://tsn.ua/ato/pid-postiynimi-obstrilami-ta-bez-elektroenergiyi-yak-pid-chas-viyni-pracyuye-pologoviy-budinok-u-chernigov-2027497.html> (дата звернення: 05.02.2024).
5. Пробита ракетою стеля, вибиті ударною хвилею вікна, двері та перегородки: який вигляд має Чернігівська районна лікарня. URL: <https://suspilne.media/257759-probita-raketou-stela-vibiti-udarnou-hvileu-vikna-dveri-ta-peregorodki-akij-viglad-mae-chernigivska-rajonna-likarna/> (дата звернення: 05.02.2024).
6. У Чернігові окупанти обстріляли онкоцентр. URL: <https://cntime.cn.ua/u-chernigovi-okupanti-obstrilyali-onkocentr-article/> (дата звернення: 05.02.2024).
7. Ворог атакує цивільних: яка ситуація в Чернігові після доби обстрілів. URL: https://24tv.ua/yaka-situatsiya-chernigovi-pislya-obstriliv-okupanta_n1881583 (дата звернення: 05.02.2024).
8. Російські військові обстріляли Чернігівський фізіопульмонологічний центр: що робити хворим на туберкульоз. URL: <https://tsn.ua/ukrayina/rosiyski-viyskovi-obstrilyali-chernigivskiy-ftiziolpulmonologichniy-centr-scho-roboti-hvorim-na-tuberkuloz-2000956.html> (дата звернення: 05.02.2024).